

УДК 378.016:373.2

Коваль Т. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у контексті парадигмального оновлення сучасної освіти / Т. Коваль // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2016. - № 3. - С. 390-398. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_50.

Автор

Коваль Т.В.

Коваль Т.В.

Koval T.V.

Назва

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у контексті парадигмального оновлення сучасної освіти.

Профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов в контексте парадигмального обновления современного образования.

Professional training of future teachers of primary classes in the context of paradigmatic updating of modern education.

Ключові слова

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів, гуманізація педагогічної освіти, особистісно орієнтована професійна підготовка, культурологічний підхід, аксіологічна парадигма, компетентнісна парадигма.

Профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов, гуманизация педагогического образования, личностно ориентированная профессиональная подготовка, культурологический подход, аксиологическая парадигма, компетентностная парадигма.

Professional training of future teachers of primary classes, humanization of teacher education, personally oriented professional training, cultural approach, axiological paradigm, the paradigm of competence.

Анотації

У статті актуалізується проблема створення оновленої системи педагогічної освіти, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб. Метою статті є вивчення парадигмальних підходів у педагогічній освіті та з'ясування вимог до підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті її парадигмального оновлення. Розглянуто теоретико-методологічні засади сучасної професійної підготовки майбутніх учителів та виокремлено особистісно орієнтовану, культурологічну, аксіологічну та компетентнісну парадигми, реалізація яких забезпечуватиме глибинне освоєння й трансляцію культурно-історичних цінностей, сприятиме формуванню гуманістичного світогляду педагога й моделі майбутньої культуродоцільної професійної діяльності.

В статье актуализируется проблема создания системы педагогического образования, направленного на развитие и самореализацию личности, удовлетворение ее образовательных и духовно-культурных потребностей. Целью статьи является изучение парадигмальных подходов в педагогическом образовании и выяснения требований к подготовке будущих учителей начальных классов в контексте его парадигмального обновления. Рассмотрены теоретико-методологические основы современной профессиональной подготовки будущих учителей и выделены личностно ориентированную, культурологическую, аксиологическую и компетентностную парадигмы, реализация которых обеспечит глубокое освоение и трансляцию культурно-исторических ценностей, будет способствовать формированию гуманистического мировоззрения педагога и модели будущей профессиональной деятельности.

The article deals with the problem of the creation of the renewed system of teacher education that provides on the basis of national heritage of world significance and established European traditions the formation of teaching staff, which are able to carry out professional activity on the basis of democracy and humanism, to implement educational policy as priority function of the state, which is directed to the development and self-realization of a personality, to satisfaction of his or her educational, spiritual and cultural needs.

The purpose of article is to study the paradigm approaches to professional training of future teachers and clarification of the requirements for training the teachers of primary classes in the context of its paradigm renovation. Theoretical and methodological foundations of modern professional training of future teachers of primary classes are considered in the article. The special attention is focused on the amplification of cultural capacity of professional training future specialists, on the integrating of formation of specialist' personal qualities and his/her professional readiness, the system of value concepts is considered that is the basis of personal orientations of the future teacher, regulate his/her activity, transfer in a qualitatively different way of life – a more meaningful and ordered. The necessity of using of works of folk art is justified, which have a special value in the process of cultural identification of a teacher, in his/her choice of culture-expedient and creative image of the professional activity. The necessity of transformation of the traditional functions of the student in learning to learn by heart is indicated that is organized on the basis of a specific professionally expedient case, which is based on the results of learning and competence and creates conditions for providing of orientation of educational programs on the personality of a student. The personality-oriented, cultural, axiological and competency paradigms are distinguished, their implementation will provide deep exploration and transmission of cultural and historical values, promote the formation of humanistic worldview of a teacher and of the model of culture expedient professional activity.

Динамічність суспільних процесів, зміна світоглядних орієнтирів, інтенсивний інформаційно-технологічний поступ країни, інтеграція України в

Європейське освітнє співтовариство з кожним днем висувають нові вимоги до підготовки педагога, формують нові стратегічні напрями розвитку вітчизняної педагогічної освіти. Свідченням цього став перегляд діючих Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, затверджених наказом МОН України від 31.12.2004 № 998, та підготовка нової Концепції. З огляду на потреби сучасного українського суспільства метою розвитку освітньої ланки, що відповідає за підготовку педагогічних кадрів, як зазначається в проекті Концепції, є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці [8].

В основі трансформаційних процесів, які спостерігаються нині в освіті, в тому числі й у педагогічній, лежать зміни освітніх парадигм усіх рівнів. Відповідно до них (за всіма концепціями, доктринами, законами про освіту) увага центрується на компетентній, духовній, конкурентоздатній особистості.

Аналіз досліджень, присвячених вивченню парадигмальних підходів у педагогічній освіті (В. Андрущенко, Г. Балл, М. Бойченко, С. Гончаренко, З. Донець, В. Кремень, І. Зязюн, В. Луговий, М. Лукашевич, В. Лутай, Ю. Мальований, Г. Онкович, В. Паламарчук та ін.), свідчить про посилення особистісного виміру в педагогічній науці. Так, В. Кремень зазначає, що орієнтація на людину, фундаментальні цінності, рішуча демократизація освіти – ось ті підвалини, на яких повинна базуватися освіта третього тисячоліття. Гармонійно розвинена особистість має бути головною метою і змістом усієї системи освіти [5, с. 5]. Така вимога, на думку вченого, продиктована необхідністю збереження духовно-культурних цінностей людини, вибудовування й утвердження імперативів, які структурують реальність, перетворюють світ із “хаосу” на “космос”, внесення у свідомість людини

життєстверджуючих світоглядних орієнтирів [9, с. 18]. Вона є актуальною в умовах розпаду усталених світоглядних традицій, коли руйнуються ідеологеми минулого і головними стають беззмістовність, ідеологічна безструктурність і безформність. Таким чином, резюмує вчений, освіта тільки тоді може виконати своє покликання, коли смислом її розвитку, центром всіх її інновацій і стратегій є людина. Тільки завдяки такій спрямованості освіти можна подолати існуючий перехідний стан у світогляді і духовності [9, с. 20].

У зв'язку з філософським переосмисленням сутності освіти проблема підготовки майбутніх педагогів, й, зокрема, вчителя початкових класів, набуває особливої ваги. Щоб закріпити прорив до нової гуманістичної, істинно національної школи, зауважує О. Савченко, державі, суспільству треба плекати особистість учителя. Гуманістична і гуманітарна природа вчительської праці, її різнобічність потребує формування майбутнього педагога не як предметника, а як людину культури, яка має значний особистий вплив на вихованця [12, с. 3]. Дослідниця зазначає, що гуманістично спрямоване особистісно орієнтоване вузівське навчання і виховання студентів своїм змістом і методикою, стилем спілкування має закладати базові основи культури особистості й вимагає передусім зміни методології підготовки – формувати майбутнього спеціаліста як особистість, яка здатна до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішення в інтересах дитини [12, с. 4]. Таку думку дослідниці поділяють багато науковців. Зокрема, І. Зязюн, аналізуючи дійсний стан сучасної педагогічної освіти, акцентує увагу на “нейтральності” навчальної діяльності студентів по відношенню до предмета їхньої майбутньої професійної діяльності. На думку вченого, існує потреба в олюдненні процесу набування професійних знань, його опочуттєвленні, у формуванні людини культурної [7, с. 16]. Творцем, “людиностворювальним” початком процесів навчання і виховання вважає особистість майбутнього педагога С. Сисоєва. Саме це, як зауважує дослідниця, робить особливим особистісний вимір процесу його професійної підготовки [13, с. 45].

Отже, гуманізація педагогічної освіти передбачає домінування особистісного начала над вузько професійним. Відтак, підготовку майбутнього

вчителя вчені пропонують розглядати крізь призму розвитку особистості – як певний, вельми важливий аспект педагогічного сприяння цьому розвитку (Г. Балл). Ураховуючи це, в центрі уваги перебуває ціннісно-мотиваційний стрижень особистості, котрий визначає її спрямованість, зокрема, професійну. Професійні знання, вміння і навички при цьому є засобами, інструментами реалізації такої спрямованості [1, с. 29].

Гуманістично орієнтовану освіту в психолого-педагогічних дослідженнях (Г. Балл, Г. Кравцов, В. Рибалка та ін.) досить часто ототожнюють з особистісно орієнтованою, надто, якщо підкреслюється її культурологічна насиченість (Є. Бондаревська). Ця позиція притаманна і науковцям, які досліджують теоретико-методологічні засади сучасної професійної підготовки майбутніх учителів. Так, М. Чобітько [18] особистісно орієнтовану професійну підготовку майбутніх учителів пропонує розглядати, як категорію гуманістичної освіти. У розробленій автором концепції такої підготовки зазначається, що вона передбачає перебудову педагогічного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах у напрямі його спрямування на самоактуалізацію особистості студента і вмотивоване оволодіння знаннями, вміннями, навичками щодо педагогічної діяльності, розвиток та саморозвиток особистісних та професійно значущих якостей.

За висновками науковців (І. Зязюн, С. Сисоєва, Т. Усатенко та ін.), особистісно орієнтована педагогічна освіта реалізує насамперед людиноствірну функцію, що полягає в забезпеченні усвідомлення людиною самої себе, свого образу як неповторної індивідуальності, що є суб'єктом культури, життєтворчості, культуротворчості, а також соціалізації (в тому числі й професійної). У новій парадигмі освіти, зазначає Т. Усатенко, головне – знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти, розвинути механізми самореалізації, самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку, самовизначення, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання тощо [15, с. 156]. Таким чином, основною відмінною особливістю особистісно орієнтованої професійної освіти майбутнього педагога є інтеграція формування особистісних якостей фахівця і його професійної готовності (С. Сисоєва).

У педагогічних дослідженнях, присвячених з'ясуванню методологічних засад сучасної вищої професійної освіти, особлива увага акцентується на підсиленні культуромісткості професійної підготовки майбутніх фахівців й упровадження культурологічного підходу. З. Донець зазначає, що система освіти й система культури поза взаємопроникненням не можуть виконувати головної своєї місії – гуманітарної (людиноформної) [6, с. 157]. Тільки освіта, орієнтована на людину і культуру, зауважує С. Сисоєва, сприятиме творенню людини як найвищої цінності суспільства [13, с. 40-41].

У контексті культурологічного підходу освіта розглядається дослідниками як соціокультурна система, в межах якої здійснюється трансляція культурних норм і цінностей, розвиток людини як суб'єкта культури (Є. Бондаревська, З. Донець, А. Запесоцький, І. Зязюн, В. Краєвський, С. Операйло, О. Рудницька, Г. Тарасенко, О. Щолокова та ін.). Проникаючи в площину педагогічної освіти, культурологічний підхід сприяє формуванню гуманістичного світогляду педагога, методологічному осмисленню ним освітніх реалій і нерозривно пов'язаного з цим його професійного становлення й розвитку [13, с. 42].

Аналіз останніх публікацій вітчизняних науковців доводить цілковиту очевидність переорієнтації сучасної освіти, в тому числі й професійної, з формування людини освіченої на розвиток людини культурної. З цього приводу О. Рудницька зазначає, що розвиток людини культури має стати визначальною метою педагогічної діяльності, оскільки лише всебічне функціонування культури створює умови для повного виявлення талантів, інтенсивного нарощування інтелектуального потенціалу, спроможного перетворювати довкілля. Культура, резюмує дослідниця, – це середовище, що вирощує і живить особистість [11, с. 66].

Варто зауважити, що культурологічна парадигма розвитку сучасної освіти тісно співвідноситься з аксіологією, оскільки, за слушним зауваженням О. Вишневського, немає “абстрактної людини” – вона завжди є носієм цілісної системи цінностей [4, с. 45]. І саме культура фокусує систему ціннісних уявлень, які є основою особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, переводять людину в якісно інший спосіб буття – більш осмислений та

упорядкований [11, с. 61]. На тісному взаємозв'язку культурологічної та аксіологічної парадигм наголошує і автор культурологічної концепції особистісно орієнтованої освіти Є. Бондаревська, зазначаючи, що аксіологічний підхід закладає фундамент всіх гуманістично спрямованих парадигм і концепцій, до яких відноситься й означена.

У реалізації культуротворчої функції в процесі підготовки майбутнього педагога особлива роль, на думку багатьох дослідників, відведена мистецтву (І. Бех, І. Зязюн, О. Отич, О. Рудницька, Г. Тарасенко, Г. Филипчук та ін.). Нині стало очевидним, зазначає І. Бех, що лише ті наукові положення матимуть перспективу, які покладаються на особистість в її сутнісному вимірі, звертаються до її свідомості й самосвідомості, до вищих її почуттів в опануванні морально-духовної культури і свого народу, і людства в цілому [2, с. 5]. Мистецтво як система культурних цінностей, що кристалізують досвід світосприймання, активно впливає на розвиток свідомості особистості, розширює межі пізнання нею світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство, спонукає до ціннісного переживання навколишніх явищ (О. Рудницька), визначає повноцінний розвиток її загальної культури, забезпечує художнє пізнання світу, завдяки чому картина світу, що формується у свідомості вчителя, набуває завершеності, цілісності, наповнюється особистісним смислом ставлення до майбутньої професійної діяльності (Г. Тарасенко), сприяє розвитку інтуїції, опочуттєвлення, розуміння, співпереживання – якостей, які притаманні культурній людині (І. Зязюн), становленню духовності особистості в усьому спектрі моральних, етичних, естетичних проявів, її ціннісних ставлень до явищ культури та соціуму (О. Хижна).

Особливу цінність у процесі культурної ідентифікації педагога, вибору ним культуродоцільного й культуротворчого образу професійної діяльності мають твори народного мистецтва. Як слушно зауважують В. Андрущенко, М. Бойченко, М. Лукашевич, Г. Онкович, людина ніколи і ні за яких обставин не вивільняється від тих джерел, на яких формувалися її єство, характер, глибинна ментальність. Тому до національного потрібно повертатися і в теорії, і в освіті, і в культурі, і в практиці. Це – альфа і омега життєвого процесу загалом та освіти

як його складової [16, с. 46]. О. Отич зазначає, що завдяки здатності творів народного мистецтва містити в собі архетипи, генетичні коди, які визначають сутність і зміст національного світогляду, національного характеру і ментальності народу воно може виступати детермінантою етнічної і соціокультурної ідентифікації майбутнього педагога [10, с. 492].

Таким чином, аналіз опрацьованих теоретичних джерел дозволяє зробити висновок, що реалізація культурологічної парадигми в процесі професійної підготовки майбутнього педагога потребує спеціально створеного у вищому навчальному закладі педагогічного середовища, яке б забезпечувало глибинне освоєння й трансляцію культурно-історичних цінностей, формування моделі майбутньої культуродоцільної професійної діяльності. Найбільш дієвим засобом вирішення цього завдання вважаємо залучення майбутніх учителів до спілкування з творами мистецтва, зокрема, народного, як важливого механізму культурної спадкоємності, форми збереження і розвитку культурного надбання нації.

У зв'язку з входженням України в Європейське освітнє співтовариство нині існує необхідність у посиленні конкурентності й підвищенні мобільності сучасної освіти, в тому числі й педагогічної. А відтак, актуалізується розробка парадигм і концепцій, які б реалізували означену потребу. До таких, зокрема, відносять компетентнісну парадигму, яка спирається на результати навчання й компетентності і створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість студента (В. Луговий). Дослідники проблем реалізації компетентнісного підходу в професійній освіті (Н. Бібік, В. Бондар, О. Овчарук, О. Пометун та ін.) зазначають, що опора на компетентності зміщує акцент з процесу на результат навчання в діяльнісному вимірі, що забезпечує його дієвість та ефективність. Такий підхід до підготовки фахівців забезпечує перетворення традиційної функції студента заучувати в научіння, організоване на базі конкретної професійно доцільної справи. Завдання “вчити вчитися” при цьому трансформується в завдання “вчити професійно працювати” [3, с. 21].

Отже, підсумовуючи вище сказане, хочемо зауважити, що оновлення сучасної педагогічної освіти, її парадигмальних засад диктує якісно нові вимоги

до підготовки майбутнього вчителя школи I ступеня. У контексті особистісно орієнтованої, культурологічної, аксіологічної, компетентнісної парадигм актуалізується необхідність підготовки гуманістично спрямованого, центрованого на особистості майбутнього вихованця педагога, здатного на дієвому рівні здійснювати культуродоцільну, наповнену особистісними смислами професійну діяльність, бачити і творчо вирішувати проблеми педагогічного процесу у співпраці з учнями.

Література:

1. Балл Г. Гуманізація освіти в контексті сучасності : психолого-педагогічні орієнтири / Г. Балл // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, ч. 3. – С. 21-34.
2. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5-14.
3. Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя / В. Бондар, І. Шапошнікова // Освіта і управління. - 2006. - № 2. - С. 20-27.
4. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки [Текст] : навч. посіб. / О. І. Вишневський. – 3-тє вид., доопрац. і доп. - К. : Знання, 2008. – 566 с.
5. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монографія / Г. Онкович, В. Андрущенко, М. Бойченко та ін. ; ред. кол.: В. Кремень (гол.), В. Андрущенко, В. Луговий та ін. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 333 с. – (Серія “Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми”).
6. Донець З. Ф. Культурознавчі основи забезпечення вищої гуманітарної освіти / З. Ф. Донець // Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монографія / Г. Онкович, В. Андрущенко, М. Бойченко та ін. ; ред. кол.: В. Кремень (гол.), В. Андрущенко, В. Луговий та ін. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 153-224. – (Серія “Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми”).
7. Зязюн І. А. Освітня парадигма – тип культурно історичного мислення і творчої дії суб’єктів освіти / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : збірник наукових праць / ред. кол.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Л. Л. Товажнянський ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К. : [б. в.], 2003. – С. 15-38.
8. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/higher-education/1352297906/1352298737/>

9. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті : сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С. 17-30.
10. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти : монографія / О. М. Отич ; за ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
11. Рудницька О. П. Мистецтво у розвитку культури майбутніх фахівців / О. П. Рудницька // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : збірник наукових праць / ред. кол.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Л. Л. Тovaжнянський ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К. : [б. в.], 2003. – С. 61-67.
12. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.
13. Сисоєва С. О. Освіта і особистість у швидкозмінному світі / С. О. Сисоєва // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : збірник наукових праць / ред. кол.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Л. Л. Тovaжнянський ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К. : [б. в.], 2003. – С. 39-50.
14. Роль гносеологічної функції мистецтва в професійній підготовці вчителя початкових класів / Г. С. Тарасенко // Сучасні інформаційні технології навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2009.– Вип. 21. – С. 527-531.
15. Усатенко Т. П. Українська національна школа : минуле і майбутнє : українознавчий вимір / Т. П. Усатенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 285 с.
16. Філософія та методологія гуманітарної освіти на початку ХХІ століття / М. П. Лукашевич, В. П. Андрущенко, М. І. Бойченко, Г. В. Онкович // Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монографія / Г. Онкович, В. Андрущенко, М. Бойченко та ін. ; ред. кол.: В. Кремень (гол.), В. Андрущенко, В. Луговий та ін. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 333 с. – (Серія “Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми”). – С. 11-72.
17. Хижна О. П. Теоретико-методологічні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. П. Хижна ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 41 с.
18. Чобітько М. Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”

/ М. Г. Чобітько ; АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К., 2007. – 43 с.